

Makedonske volitve – težavne poti parlamentarne demokracije

Volitve v Makedoniji so bile dolge, mučne in brez pravega zmagovalca. Začele so se 11. novembra, s tem da so v prvem krogu izvolili le 13 od 120 poslancev, v drugem krogu (25. novembra) še 69 poslancev. Za skoraj tretjino poslanskih mest so bile volitve ali ponovljene zaradi ugotovljenih nepravilnosti in pritožb kandidatov ali preložene zaradi različnih razlogov. Tako so volilni organi republike šele v začetku januarja objavili uradni seznam izvoljenih poslancev. Med volitvami je bilo oddanih izjemno veliko pritožb zaradi ravnanja volilnih komisij, protikandidatov, strank, precej pritožb pa je na tretji sodni instanci obravnavalo celo vrhovno sodišče. Bili so primeri izginotja volilnega gradiva, celo kraje glasovalnih skrinjic, večkratnega glasovanja itn.

Parlamentarni, državni, občinski in drugi organi se zelo težko ustanavljajo. Konec januarja 1991 še niso bili izvoljeni vlada, podpredsednik republike, parlamentarne komisije, niti niso bile konstituirane občinske skupščine. O predsedniku je parlament odločal dvakrat, o podpredsedniku večkrat. Ni šlo samo za konfiguracijo strankarske moči v skupščinah ali za nespoštovanje medstrankarskih dogovorov. V Štipu ima ena stranka večino odbornikov, vendar se skupščina že trikrat ni mogla konstituirati, ker ni soglasja v večinski stranki. V Tetovu so makedonski odborniki izstopili iz skupščine in ustanovili svojo posebno skupščino in organe, kajti niso bili zadovoljni s »koščkom oblasti«, ki so ga ponudili Albanci, tako da sedaj funkcionirata dve posebni »nacionalni« skupščini. V mestni skupščini v Skopju vlada ena stranka, ki ima 36 od 70 odbornikov, medtem ko druge stranke, ki imajo 34 odbornikov, abstinirajo, ker jim je ponujen obrobni delež pri funkcijah itn. Zapleti se kopičijo in grozijo z blokado sistema, pri čemer so volitve odprle pot ne le večstrankarski parlamentarni demokraciji, pač pa tudi celi vrsti vzporednih produktov, ki se zdaj legalno izražajo: nacionalizmu, lokalizmu, avtoritarnim težnjam, separatizmu in podobno.

Pri tej točki ne govorimo posebej o vplivu ekonomskega in socialnega dejavnika oziroma o vplivu katastrofalnega gospodarskega stanja in izjemno razširjenega socialnega nezadovoljstva pri prebivalstvu – na volilne izide in smeri političnega odločanja, kajti ta dejavnik skoraj enako negativno vpliva na demokratične procese v vseh republikah. Delo makedonskega parlamenta se v precej večji meri odvija ne le v znamenju medstrankarskih konfliktov, pač pa v znamenju strahu in groženj s splošno stavko, množičnimi mitingi in drugimi oblikami »neposredne« oziroma ulične demokracije. Konec novembra bi morala največja makedonska podjetja odpustiti na tisoče delavcev, še več podjetij pa bi moralo razglasiti stečaj. Temu so se izognili začasno, da ne bi vplivali na volilne izide. Sicer pa brezposelni delavci, ki več mesecev sploh niso dobili plač, upokojenci, ki po dva meseca čakajo na svoje minimalne pokojnine, kot Damoklejev meč visijo nad usodo nove oblasti. Pri tem pa je makedonsko volilno telo očitno manj obremenjeno s t. i. jugoslovanskim vprašanjem kot s socialnim vprašanjem oziroma pogostejše išče razlog za sedanje stanje v starem oblastniškem sistemu kot pa v federaciji ali v drugih republikah in narodih v Jugoslaviji. Ves problem makedonske politike in med-

strankarsko izvoljene strukture je v tem, da še nima ustreznih odgovorov na razpoloženje volivcev. Doslej namreč še ni izoblikovala jasne alternative dosedanjemu sistemu, ki bi volivcem odprla vsaj minimalno upanje na izhod iz krize.

Resni problem parlamentarne demokracije v Makedoniji je ravno to vprašanje, namreč možnost za oblikovanje alternativnega socialnega in ekonomskega sistema, ne toliko medstrankarski konflikt in blokada, ali delovanje političnih »nusproduktov«.

Ne glede na že opisane pojave so prve, svobodne večstrankarske volitve v Makedoniji utrle prvi korak parlamentarni demokraciji in zagotovile osnovno legitimnost novi oblasti. To sta potrdila tudi dve tuji skupini neodvisnih opazovalcev – ameriška in kanadska.

Stopnja udeležbe na volitvah je bila po politoloških merilih povsem solidna: od 1,340.000 vpisanih volivcev je v prvem krogu glasovalo 84,82%, v drugem krogu pa 76,75%. Odstotek udeležbe v posameznih občinah se je v prvem krogu gibal med 73,66% in 93,72%, v drugem pa med 63,05% in 87,95%. Svoje kandidate je prijavilo 18 političnih strank in ena družbena organizacija, in sicer 1115 kandidatov, medtem ko je bilo 43 kandidatov neodvisnih ali so jih predlagale skupine občanov. Za vsako poslansko mesto je torej konkuriralo po skoraj 10 kandidatov, kar pomeni, da so imeli volivci precej izbire in da je bilo tudi političnopluralna struktura dokaj zdiferencirana. V prvem krogu so, kot je bilo že omenjeno, izvolili 13 poslancev, v ponovljenem prvem krogu še 11, kar pomeni vse, ki so dobili 50% + 1 glas vseh glasov in ne manj kot 30% vpisanih volivcev. V drugi krog je po volilnem zakonu, ki pomeni različico večinskega sistema, nadaljevalo 372 kandidatov iz 15 političnih strank kot tudi 3 neodvisni, kar pomeni kandidati, ki so v prvem krogu dobili vsaj 7% glasov vpisanih volivcev.

Na koncu je bilo izvoljenih 120 poslancev, in sicer predstavnikov 9 političnih strank, kot tudi tuji neodvisni poslanci. Distribucija poslancev po strankah je naslednja:

– VMRO – DPMNE*	38 poslancev –	31,67%
– ZKM – SDP	31 poslancev –	25,83%
– PDP – NDP (albanski)	23 poslancev –	19,17%
– SRSM – MDS	18 poslancev –	15,00%
– SPM	4 poslanci –	3,33%
– SJM	2 poslanca –	1,67%
– Neodv.	3 poslanci –	2,50%
– PCER	1 poslanec –	0,83%
SKUPAJ	120	100%

V parlament sploh niso bili izvoljeni kandidati nekaterih manjših strank, čeprav zelo uglednih in zaslužnih za t. i. »makedonsko pomlad« in tudi za politične

* Kratice strank pomenijo:

VMRO – DPMNE – Notranja makedonska revolucionarna organizacija – Demokratska stranka makedonske nacionalne enotnosti;

ZKM – SDP – Zveza komunistov Makedonije – Stranka demokratske prenovе;

PDP-NDP – Stranka demokratskega napredka in Narodna demokratska stranka

SRSM – MDS – Zveza reformskih sil Makedonije in Mlada demokratsko progresivna stranka Makedonije;

SPM – Socialistična stranka Makedonije;

SJM – Stranka Jugoslovanov v Makedoniji;

PCER – Stranka za celovito emancipacijo Romov.

spremembe v republiki, kot so Liga za demokracijo, Socialdemokratska stranka, Delavska stranka in podobno, niti stranke, ki so imele samo lokalno ali regionalno naravo (Kmečka stranka, Zeleni itn.). Nobenega poslanca niso dobile tri stranke, ki so bile skupaj z VMRO – v t.i. »nacionalnem bloku«, čeprav niso imele tako ofenzivne nacionalistične usmeritve kot VMRO (MAAK, Narodna stranka, Demokratična zveza kmetov).

Pri nadaljnji analizi bi opozoril na tri bistvene razsežnosti volilnih izidov in delitve parlamentarnih sedežev po strankah: a) obstaja vidna razlika med številom dobljenih glasov posameznih strank in dobljenih poslanskih sedežev, predvsem v škodo levih in manjših strank; b) med prvim in drugim krogom glasovanja je volilno telo nepričakovano in močno preusmerilo svojo podporo od levih na desne in nacionalistične stranke; c) na koncu je v parlamentu delitev sedežev zaokrožila štiri stankarske bloke, ki se programsko in politično medsebojno izključujejo; če so si blizu, pa niso dovolj močni, da bi skupaj imeli vsaj navadno večino.

Ta zadnja razsežnost je zelo pomembna, ker bo vplivala na to, da do naslednjih volitev Makedonija ne bo imela stabilne, večinske vlade. In še naprej, četudi je normalni obrazec volilnoparlamentarne demokracije že uveden in legitimiziran, model večine v vladi in manjšine v opoziciji ne bo uveljavljen, kajti vse oziroma štiri največje stranke bodo predstavljale tako v vladi (transstrankarska vlada) kot tudi v parlamentu, brez distinkcije vladine večine in opozicije; zastavlja se normalno vprašanje, kateri politični in socialni dejavniki so vplivali na te razsežnosti, in tudi vprašanje, kakšen bo učinek političnih razmer v Makedoniji na trende in politične procese v Jugoslaviji.

Da bi ilustrirali te razsežnosti, bomo navedli nekatere tipične podatke. V prvem krogu je v absolutnih odstotkih ZKM – SDP dobila več kot 5% več glasov kot VMRO oz. 80.000 glasov več. V drugem krogu je dobila le 1,7% glasov manj ali 18.000 glasov manj. Razlika v sedežih je bila na koncu 31:38, oziroma ZKM je imela za petino manj sedežev kot VMRO. Zveza reformskih sil je v prvem krogu dobila le 2% manj glasov (12.000) kot VMRO, v drugem pa je dobila v absolutnih odstotkih 5% – manj (ali 72.000 glasov manj). Razlika v številu sedežev pa je 20 (18:38) ali za več kot 100%. Manjše stranke so v prvem krogu dobile več kot 11% vseh glasov, v drugem krogu okrog 3,6%, kar bi jim normalno zagotavljalo vsaj 5–6 poslanskih sedežev. Niso pa dobile nobenega.

Vzrok za to je, da je večinsko volilno načelo brez kakršnih koli sprememb dajalo prednost velikim in množičnim strankam in hkrati onemogočilo stranke podobne usmeritve, ker so si med seboj konkurirale. Po zakonu pa niso mogle umakniti svojih kandidatov v drugem krogu ali združiti sil. To in tudi dejstvo, da je volilni sistem omogočal, da se v drugem krogu izbira med več kandidati (v praksi povprečno med 5 in 6 kandidati) je imelo za demokracijo več neugodnih posledic: volilna podpora je bila precej razpršena in po pravilu so poslance volili s 25–45% vseh glasov; največji levi stranki sta bili po rezultatih podcenjeni, ker sta večinoma imeli skupaj precej več podpore kot edina desna in nacionalno usmerjena stranka; v etnično mešanih področjih so imeli Albanci samo enega kandidata, medtem ko so Makedonci imeli dva, tri in celo več kandidatov. Zmagovali so najpogosteje albanski kandidati, čeprav so imeli v volilnem telesu le 35–40% volivcev; v več mestih je to izzvalo hude mednacionalne spore.

To, kar je končno izoblikovalo volilne izide in strukturo poslancev v makedonskem parlamentu, je vsekakor močna in nepričakovana sprememba v strankarski opredelitvi volivcev, med prvim in drugim krogom glasovanja oz. med 11. in 25.

novembrom. Sprememba je šla absolutno v smer in v prid ene same stranke – VMRO – DPMNE, stranke, ki je imela zelo nejasen in zmeden, toda desno usmerjen politični program in hkrati zelo jasne nacionalistične poglede, delno celo agresivne do Albancev, in nerealne do makedonskih manjšin v sosednjih državah.

Izidi so bili nepričakovani in celo presenetljivi, ker so vse predhodne raziskave javnega mnenja in volilnih opredelitev (Inštituta za sociološke in politično-pravne raziskave Univerze ter posebej raziskovalne ekipe »Nove Makedonije«) pripisovale precejšnjo prednost levim strankam. Neposredno po končanih volitvah so svoje presenečenje in celo nepripravljenost za udeležbo pri oblasti izražali tudi sami voditelji VMRO, medtem pa je bilo jasno, da za funkcije na občinski in republiški ravni sploh nimajo izkušenih in strokovno ustreznih ljudi.

Vseeno, podpora v drugem krogu glasovanja se je bistveno preusmerila v VMRO. V drugem krogu glasovanja je ZKM–SDP imela 66 kandidatov, VMRO – DPMNE – 62 kandidatov, SRS–MDS – 59 kandidatov, s tem da so kandidati komunistov in reformistov iz prvega kroga imeli precej več prvih in drugih mest med kandidati. Od vseh teh kandidatov je, kot je bilo že omenjeno, VMRO dobil 38 desežev, ZKM–SDP – 31, SRS–MDS – le 18. Dogajalo se je, da so kandidati VMRO zmagali s 40–50% in celo višjo podporo, čeprav so v prvem krogu komaj izpolnili 7%.

Kako razložiti to močno spreobrnitev? Med obema krogoma se je v igro vključilo več dejavnikov. Prvi je nedvomno albanski dejavnik. V prvem krogu so Albanci oz. stranka PDP povsod v etnično mešanih območjih, predvsem pa v zahodni Makedoniji, zmagali ali ostali na vodilnih kandidatskih mestih za drugi krog, tako za republiško skupščino kot tudi za občinske. To pa najpogosteje zaradi že omenjene razpršitve glasov makedonskih volivcev na več strank. Zmago nekaterih albanskih kandidatov je spremljalo celo slavlje, obeti za majorizacijo in albanizacijo oblasti in nepripravljenost, da se sploh pogovarjajo o sodelovanju. V teh mestih je makedonsko prebivalstvo zaradi tega občutilo skrajno bojazen in ogroženost in začelo spontano organizirati nestrankarska, ljudska zborovanja in mitinge, pri čemer so mitingi v Gostivarju, Tetovu in Skopju močno odjeknili v vsej republiki. VMRO je te dogodke izkoristil in odgovoril z retoriko, izpolnjeno z grožnjami Albancem, obljubami o hitri rešitvi »manjšinskega vprašanja« in tudi z nacionalnim patosom. Retorika ZKM o enakopravnosti in sožitju v takšnih okoliščinah sploh ni imela odmeva, saj je to načelo veljalo tudi prej, pa se sploh ni spoštovalo, seveda v škodo Makedoncev. Reformisti so predlagali, da bi v drugem krogu nastopili na teh območjih s skupnimi makedonskimi kandidati, vendar pa VMRO tega ni sprejel.

Na koncu so volilni izidi pokazali, da se je v teh območjih makedonski nacionalizem spopadel z albanskim, pri čemer so bili poraženci ne le v teh območjih, ampak tudi širše leve sile.

Naslednji dejavnik so bili nedvomno rezultati volilnih izidov v Bosni in hercegovini, objavljeni med tem, ko so makedonske volitve še potekale. Hud poraz levih strank oziroma komunistov in reformistov v BiH ni vplival neposredno na spremembo usmeritve makedonskih volivcev, čeprav se jih je veliko začelo spraševati in se končno odločilo, da je v teh jugoslovanskih razmerah vseeno bolje glasovati za svojo lastno nacionalno stranko. Prav v tem času so bili objavljeni podatki, da se inflacija v državi ponovno stopnjuje, da se brezposelnost v republiki zvišuje, kar je bilo dovolj za dvome o uspehu Markovičevih reform. V dveh tednih so številni volivci spremenili svojo opredelitev. Socialno nezadovoljstvo in že omenjene stavke in napovedi odpuščanja delavcev kot tudi pritisk srbskega nacionaliz-

ma so bili brez dvoma enako močan, čeprav le vzporedni dejavnik preusmerjanja volilne podpore.

Seveda ne moremo govoriti o porazu levih sil v Makedoniji. Nacionalni stranki (VMRO in albanska PDP) sta dobili ravno polovico sedežev v parlamentu (PDP/NDP – 23 in VMRO – 37, ker je bil medtem eden od poslancev VMRO izključen iz njenih vrst). Vendar sta stranki politično tako različni, da sta nasploh nezdržljivi pri delovanju v parlamentu. Po drugi strani imajo komunisti in reformisti skupaj s socialisti in nekaj neodvisnimi poslanci ravno polovico sedežev v parlamentu, toda celo za navadno večino pri odločanju potrebujejo vsaj minimalno podporo ene oz. albanske stranke, kar pa ne bi bilo ugodno sprejeto v makedonski javnosti. Vseeno pa imajo komunisti in reformisti skupaj v parlamentu 12 sedežev več kot VMRO in seveda precej večjo težo. To pa je hkrati najboljši rezultat, ki so ga v jugoslovanskih republikah dosegle leve stranke, seveda z izjemo Srbije in Črne Gore, kjer so bili mediji, volilni aparat itn. domnevno dirigirani oz. v rokah »levih sil«. V Makedoniji pa ni bilo tako. Vse stranke so ne glede na številne nepravilnosti, posamične pritožbe in medsebojne kritike in napade priznale, da so bile volitve v tem pogledu regularne.

* * *

Za politološko analizo in oceno volitev v Makedoniji bi bilo seveda treba zagotoviti precej več podatkov in evidence, zlasti o socialnem in družbenem ozadju volilne problematike. Ker jih še vedno ni, bi navedli samo nekatere posplošene in v določeni meri hipotetične ugotovitve ter opombe ob morebitni analizi.

Očitno je, da so imeli komunisti precej podpore v vzhodni Makedoniji, v manjših mestih, med starejšim prebivalstvom in srednjimi sloji. Verjetno so volivci, ki so imeli kakršne koli pozicije v dosedanjem sistemu, kot tudi borci in t. i. »aparati«, tudi glasovali za komuniste. Zanimivo je, da je ZKM v Skopju od 32 sedežev dobila le tri, medtem ko je v mestni skupščini Skopja zastopana le z enim odbornikom.

Reformisti so se bolje odrezali v osrednji Makedoniji in imeli tudi »žep« podpore v večjih mestih, kot so Skopje, Bitola, Prilep. Najbrž so imeli precejšnjo podporo med inteligenco, na univerzi in v kulturi kot tudi v gospodarstvu in med obrtniki.

VMRO je imel največ podpore v osrednji in zahodni Makedoniji, seveda med makedonskim prebivalstvom, ne manj pa v večjih mestih. V Skopju je dobil 16 oziroma polovico sedežev, v Ohridu, Bitoli in Prilepu itn. celo več od polovice. Za VMRO so nedvomno glasovali ali mlajši volivci, makedonski volivci v etnično mešanih območjih, delavci, zlasti tisti z neugodnim materialnim in socialnim položajem.

Podatki kažejo, da so PDP-NDP dobili točno toliko sedežev, kolikor znaša delež albanskih volivcev v volilnem telesu, kar pomeni, da albanski volivci niso glasovali niti za Albance, ki so bili kandidati drugih strank. Homogenizacija je bila v tem smislu zelo visoka.

Politična retorika PDP-NDP ni nesprejemljiva in v vsakem primeru odpira možnost dialoga pri urejanju etničnih odnosov in sožitju, tako da so predpostavke medetničnih odnosov v Makedoniji drugačne od teh v Srbiji oziroma na Kosovu. vendar pa so skrb zbujali incidenti in posamezne dejavnosti.

Analiza strukture članstva in volivcev različnih strank torej ne ustvarja podlage za ugotovitev ideološke in tudi politične identitete makedonskih strank. Še manj

pa so takšna podlaga volilnopolitični programi, ki so pri vseh brez izjeme vsebovali fraze o svobodi, neodvisnosti in suverenosti, restrukturiranju in lastniškem preoblikovanju gospodarstva, prostem trgu in Evropi. Izjema je seveda prizadevanje VMRO o konfederalni Jugoslaviji in »učinkovitem in hitrem« reševanju manjšinskega vprašanja (Albancev v Makedoniji in Makedoncev v Bolgariji in Grčiji) kot tudi o »hitrem« vstopu v Evropo. Druge stranke so bile pri teh vprašanjih dosti bolj previdne in če ne realne, torej zadržane.

Ne moremo trditi, da sta nacionalni stranki, VMRO in PDP-NDP desni in konzervativni, tako da ima tudi naša uporaba teh atributov le pogojni pomen, vezan na nacionalizem kot konzervativno ideologijo. Jasno je, da v teh strankah obstajajo tudi leva krila, progresivni krogi in voditelji; zato se pričakujejo, čeprav ne brez izjeme v vseh strankah – nadaljnji procesi notranje diferenciacije. To bo aktualno vprašanje zlasti za albansko PDP, ki z nacionalno homogenizacijo ne omogoča svojemu članstvu izražanja nikakršnih drugih interesov, razen nacionalnih.

Diferenciacija se vseeno pričakuje tudi v ZKM, v katerih se reformatorsko vodstvo nagiba k sodobnim socialdemokratskim konceptom, vendarle pa je v stranki še vedno močno dogmatsko krilo, s podporo tudi v »bazi«.

* * *

Transstrankarska in najbrž štiristrankarska vlada (z udeležbo VPDP) bo torej v teh okoliščinah edina realistična pot iz makedonskega volilnoparlamentarnega labirinta. To pa ne bo klasični model niti koalicijske vlade, še manj vlade narodne rešitve; stranke bodo igrale vlogo opozicije v parlamentu in hkrati soudeležencev na oblasti, vsaj dokler je konsenz o temeljni politični strategiji. Ta pa bo objektivno vključila osnovne zahteve vseh strank in izničila njihove ekstremizme.

Če bo takšna vlada imela perspektivo stabilnosti in dosegla zaupnico volilnega telesa, so možnosti, da bo Makedonija postopoma začela obvladovati krizo in hkrati postala dejavnik umirjanja politične krize v državi oziroma graditve novih odnosov med jugoslovanskimi narodi in republikami. V vsakem primeru so makedonske volitve izvlekle to republiko iz pasti jugoboljševizma in »principialne koalicije«.*

* Vsi podatki v besedilu so vzeti iz Biltenov 1–20, Republiške volilne komisije, Skopje, 10.–27. XII. 1990.